

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: M 4. NİSAN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

İÇİNDEKİLER

Abbas Hilmi Paşanın bir eseri.	Feyzi	289
Japonya ve Lâtin harfleri.	Asahi	309
Peygamberler ve yeni ruh	Mehmet Emin	317
Millî tenkit.	Celâl Nuri	319
Yunan şairi Victor Hugo	Salih Tosun	328
Demokrasi ve terbiye	Mehmet Saffet	336
Ankara Türk sanayi sergisi	Suphi Nuri	342
Milliyet devri	C. N.	344
Nankör edebiyat	Muallim Hüseyin Kâzım	354
Bizde sıhhat işleri	Dr. Halit Tekin	358
Londra donanma muahedesi	Rauf Ahmet	362
Medeniyet, kültür nedir ?	Orhan Nuri	378
Maverayi Neptünde bir yıldız	Yusuf Zığaeddin	380

ANKARA ve İSTANBUL

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NÜSHASI 20 K.

LONDRA DONANMA MUAHEDESİ

Geçen kânunusaninin yirmi birindenberi Londra'da devam etmekte bulunan bahrî teslihat konferansı nisanın yirmi ikisinde imzalanan bir muahede ile bitti.

"Hayat" ın mart nüshasında anlattığımız gibi tam doksan bir gün süren bu uzun konferans teslihatın tahdit ve tenkisi hususunda on bir sene evvel başlayan teşebbüslerin mühim bir merhalesini teşkil etmiştir.

Vakıâ İngiltere payitahtında toplanan beş büyük bahrî devlet, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, tamamiye uyuşmamışlardır. Fransa ve İtalya donanmaları tahdit kaytla-rile bağlanmamıştır; fakat bu iki devlet arasında tehlikeli bir teslihat yarışına devam edilmesi ihtimali, önümüzdeki beş altı sene için, hayli zayıf olduğu gibi diğer üç devlet arasında donanma rekabeti de, hiç olmazsa 1936 senesine kadar, bertaraf edilmiştir.

Bu neticeyi azımsayarak, bazılarının yaptıkları gibi, Londra konferansını tamamiye iflâs etmiş gibi göstermek doğru olmaz. Aktolunan muahede, 1927 de Cenevre'de kat'î bir muvafakıyetsizlikle biten ingiliz — amerikan — japon müzakeratının doğurduğu tehlikeli vaziyete nihayet vermiş olmak itibarile teslihatın azaltılmasına doğru bir kazanç sayılabilir.

Resmen "Londra donanma muahedesı" (*Traité naval de Londres*) unvanı verilen muahedenin başlıca ahkâmını kayıt ve mahiyetini tahlil etmeden evvel üç ay süren müzakereler hakkında da biraz malûmat vermek lâzımdır.

Konferansın ilk günlerinde beş devlet murahhaslarının gayet ihtiyatlı davranarak görüşecek mes'elelere dair ortaya hiçbir esaslı fikir ve teklif atılmış bulunmaması dikkati celbetmiş ve bu kaçak güreşin hayli uzayacağı anlatılmıştır. Bilhassa Amerikanın ısrarile müzakerelerin yalnız bahrî teslihatın tahdit ve ten-

kisine dair teknik mes'elelere hasredilmesine karar verilmiş bulunması müzakere başlangıcını çok güçleştirmiştir; çünkü konferansa iştirak eden devletlerden herbirinin takip ettiği siyâsî gayelere göre donanmaların tahdidi için kabul edilecek teknik usulleri tayin hususunda kolaylıkla uyuşulamıyacağı hiss olunuyordu.

Büyük Harbin ferdasında, Cemiyeti Akvam misakının sekizinci maddesi mucibince ve sulhü korumak maksadile, umumî teslihatın tahdidine teşebbüs edildiği vakit büyük devletler arasında iki cereyan peyda olmuştu.

Fransa, İtalya ve Japonya devletleri kara, deniz ve hava kuvvetlerinin bir kül teşkil ettiğini ve hepsinin birden tahdit edilmeleri lâzımgeldiğini ileri sürmüşlerdi.

İngiltere ve Amerika ise üç kuvvetin ayrı ayrı tahdidine taraftar görünmüşlerdi. Bu Anglo-sakson devletlere göre kara kuvvetlerinin tahdidi kendilerini pek alâkadar etmiyen bir Avrupa mes'alesidir; bu düşüncelerini açıktan açığa söylememekle beraber gösterdikleri ısrar ve çevirdikleri manevralar neticesinde bahrî teslihat mes'elesile ayrıca meşgul olmağa ve hatta en evvel o mes'eleyi ele almağa mecburiyet hâsıl olmuştur. Denilebilir ki bu karar, Avuranın en büyük kara ve hava kuvvetlerine malik bulunan Fransasının da işine gelmiştir. Halbuki umumî sulhü takviye ve temin için en doğru yolun ve en mantikî usulün bütün dünyayı mütesanit bir kül ve bütün harp vasıtalarını inkısam kabul etmez bir mecmu gibi telâkki ederek ona göre hareket etmek lâzımgeldiğine şüphe yoktur.

Amerikanın ve Amerikayı takip ederek İngilterenin Avrupa işlerine karşı bigâne birer seyirci gibi davranmayı siyasetlerine boş umde ittihaz etmiş bulunanların tesiri Londra konferansının bütün safhalarında hissedilmiştir.

Teşrinisani 1921 — şubat 1922 Washington'da ilk beşler konferansı ve 1927 başlangıcında Cenevrede üçler konferansı — ki mezkûr içtimada Fransa ve İtalya müşahit mevkiinde bulunmuşlardır. — bahrî teslihatın tahdidi yolunda ilk merhaleleri teşkil etmişlerdir, ve son konferansta olduğu gibi onlarda da donanmalar için asgarî bir hat tayini hususunda, teknik noktasından, nasıl bir usul takip edilmesi lazımgeldiği mes'alesi en ziyade münakaşayı mucip olmuştur.

Washington konferansından itibaren Fransızlar ve onlarla beraber İtalyanlar ve Japonlar devletlerin donanmaları için birer tonilâto yekûnu {*tonnage global*} tayini ve ondan sonra her devletin kendisi için tahdit olunan tonilâto yekûnunu geçmemek şartile ve hususî ihtiyaçlarına göre saffiharp zırhlısı {*Capital-ship*}, büyük ve küçük kruvazör, muharrip, torpido ve tahtelbahir gibi muhtelif sınıflardan gemilerin adetlerini istedikleri gibi tayin edebilmeleri usulünü teklif etmişlerdi. Buna mukabil İngilizler ve onlara mümaşat eden Amerikalılar her şeyden evvel donanmaları terkip eden gemilerin mümeyyiz sıfatlarına göre sınıflarının tarifi ve ondan sonra her devletin hangi sınıflardan nekadar gemi yaptırabileceğini tayin ve tahdidi lâzımgeldiğinde ısrar etmişlerdir.

Donanmaların tahdidine dair müzakerelerin kolaylıkla takip edilebilmeleri için şimdiden kaydedelim ki harp gemileri, esas itibarile, «tahdide tâbi olan» {*limitables*} ve «tahdide tâbi olmıyan» {*non-limitables*} diye iki kısma ayrılmıştır. Tahdide tâbi olan gemiler Capital-ship, büyük ve küçük kruvazörler, muahrripler, büyük torpidolar, tayyare gemileri {*navires porte-avion*} ve tahtelbahirler gibi bilfiil harbe giren veya harp tayyareleri taşıyan gemilerdir. Konferanslar bu gemilerin tasnif ve tahdidi ile meşgul olmuştur. Küçük torpidolar, {*gun boat*} ganbotlar, karakol gemileri torpil koymağa veya taramağa mahsus gemiler, römorkörler, nakliyeler, tamirat atelyesi gemiler tahdide tâbi tutulmamıştır. Maamafih Londra muahedesine bunlar hakkında da bazı kayitler ilâve olunmuştur.

Tahdit usulüne iki noktai nazarı telif eden şöyle bir usul caklarına dair ihtilâf ve Anglo-saksonların kendi tekliflerinde ısrarları dolayısıledir ki Washingtonda toplanan ilk konferansta yalnız Capital-shipler hakkında bir anlaşma yolu bulunabilerek İngiltere ve Amerika için 5, Japonya için 3 ve Fransa ile İtalya için 1,67 nispetleri kabul olunmuştur; ve bu emsallere {*coefficient*} göre İngiltere ve Amerikanın 525.000 tonilâto hacminde 15 er, Japonyanın 315.000 tonilâto hacminde 9 ve Fransa ile İtalyanın 175.000 tonilâto hacminde 5 er saffiharp zırhlıları bulunmasına karar verilmişti. Keza büyük kruvazörlerin azamî on bin tonilâto hacminde olanları ve içlerine azamî 203 milimetroluk [İngiliz mikyası ile 8 inh'lik] toplar konması ve nihayet

35.000 tonilâto hacminde daha büyük tayyare gemileri yapılması da karar altına alınmış ise de devletlerin donanmalarında bu gemilerden kaçar tane bulundurabilecekleri hususunda uyulmamıştır.

Tahdit usulüne dair bu ihtilâf beş altı sene sürdükten sonra 1927 de Fransa tarafından iki noktai nazar telif eden şöyle bir usul teklif olunmuştur:

Her devletin emniyeti için elzem bulunan tonilâto yekûnu takdir olunsun, ve ondan sonra bu yekûn dahilinde muhtelif sınıflardan yaptırabileceği gemilerin adetleri de tayin edilsin; yalnız gemi sınıfları arasında bir manevra payı (*marge de manœuvre*) bırakılması, yani her devletin, kendisi için kesilen tonilâto yekûnunu aşmamak şartile, muhtelif gemi sınıfları arasında münakale yapmağa hakkı olsun: meselâ büyük kruvazör sınıftan bir gemi eksik yaptırıp onun yerine iki küçük kruvazör yaptırabilsin. Ancak böyle bir münakaleye karar verdiği zaman bu kararından diğer devletleri bir sene evvel haberdar etsin ki onlar da, lüzum görürlerse, inşaat programlarını ona göre değiştirebilsinler.

Bu teklif bir seneden ziyade sürüncemede kaldıktan sonra 1928 de evvelâ İngilizler ve müteakıben Amerikalılar tarafından esas itibarile, kabul olunarak Londra müzakerelerinde de, sınıflar arasında münakale nispeti tahdit edilmek şartile, aynı usul takip edilmiştir; fakat, ileride görüleceği gibi, harp gemilerinin sınıflarını tayin hususunda verilen kararlar, İtalya tarafından konferansın daha başlangıcında ileri sürülen bir ihtirazî kayıt yüzünden, Londra muahedesine sokulmıyarak, gelecek müzakerelere esas ittihaz edilmek üzere, doğrudan doğruya Cenevre istihzarî komisyonuna gönderilmiştir.

*

* *

Şimdi Londra muahedesile nihayet verilmek istenen donanma yarışının mahiyetini göstermek için biraz da mes'elenin evveliyatından bahsedelim:

Hep bilindiği gibi 1914 buhranının en mühim sebeplerinden biri yirminci asır başlangıcından itibaren Almanya İmpara-

torluğunun İngiltereye karşı açmış bulunduğu donanma yarışı olmuştu, ve Büyük Harbin sonunda Almanyanın donanması elinden alınmış ve bundan sonra dört zırhlı ve bir kaç küçük kruvazörden fazla harp gemisi yaptırmamasına karar verilmişti.

İngilterenin üç asra yakın bir zamandanberi elinde tuttuğu denizler hakimiyetini tehdit eden alman rekabetinin mahiyetini göstermek için şu cetvele bir göz atmak kifayet eder:

	1900	1914
İngiltere donanması	1.440.020 ton.	2.438.869 ton.
Amerika donanması	228.754 ton.	893.133 ton.
Japonya donanması	212.000 ton.	549.840 ton.
Fransa donanması	621.493 ton.	755.148 ton.
İtalya donanması	255.541 ton.	423.801 ton.
Almanya donanması	249.710 ton.	990.489 ton.

On dört sene zarfında donanmasını dört misli arttıran Almanyanın İngiltere için nekadardaki büyük bir tehlike teşkil ettiğini takdir etmek için bütün alman donanmasının Şimal denizinde toplu kaldığı ve halbuki İngiliz donanmasının dünyanın dört köşesini tutan bir imparatorluğu korumak için dağınık kalmağa mecbur bulunduğunu hatırlamak lâzımdır. Bu vaziyetin sevkileridir ki 1914 buhranından evvelki senelerde İngiltere Akdeniz filosunun mühim bir kısmını Britanya adalarının muhafazasına memur bulunan "Home fleet" e ilâve ederek o sularda alman donanmasına muadil bir kuvvet toplamış ve bu kuvvetle Fransa'nın şimal sahillerinin müdafaasını da deruhte ederek ona muadil Fransız donanmasının Akdenizde toplanmasını ve icabında İngilterenin o sulardaki kuvvetlerine müzahir olmasını temin etmişti.

1921 nihayetlerinde Washington konferansı toplandığı vakit İngilterenin denizler hakimiyeti başka bir rekabetle karşılaşmış bulunuyordu.

İngiliz donanması büyük harpte 590.000 tonilâto hacminde 201 gemi kaybetmiş, Şimali Amerika Cümhuriyetleri ise harp esnasında ilâve ettikleri gemilerle donanmalarını bir kat daha kuvvetlendirmiş bulunuyorlardı, ve behemehal İngiliz donanmasına muadil bir donanma yapmak azminde bulunduklarını söy-

liyorlardı. Zaten iki donanma arasında ehemmiyetli bir fark kalmamış gibi idi. İngiltere donanmasının tonilâto yekûnu 1.800.000 e inmiş, Amerikanınki 1.700.000 e çıkmıştı. Konferansın bütün gayretleri iki taraf için de yıkımlı ve tehlikeli bir yarışın önünü almağa sarfedilecekti. Yoksa İngiltere, meşhur darbimeselimizin dediği gibi, ısıramadığı eli öpmeğe karar vermiş, XVI ıncı asırdanberi takip ettiği denizlerin hakimiyeti siyasetinde Amerikaya boyuneğmek zaruretinin teslim etmişti.

Biraz evvel hatırlattığımız gibi, Wshington konferansı bahrî teslihatın tahdidi mes'elesini halledemedi. O zamandanberi geçen dokuz sene zarfında amerika donanması bir kat daha artmak, tonilâto yekûnu hesabile, ingiliz donanmasına tamamiye müsavi bir seviyeye geldi. Londra konferansının toplandığı 1930 kânunusanisinde beş büyük bahrî devletin donanmaları tonilâto hacmi {tonaj} itibarile şu nisbetleri arz ediyordu:

	Tahdide tâbi harp gemileri	Tahdide tâbi olmıyanlar	Yekûn
İngiltere	1.242.827	583.026	1.825.853
Amerika	1.116.830	635.830	1.816.660
Japonya	828.122	252.463	1.080.565
Fransa	513.410	182.759	696.169
İtalya	274.074	230.180	405.254

Burada istitrat kabilinden zikretmek lâzımdır ki Fransanın donanmasına muadil bir donanma yapmak hakkından vazgeçmiyen İtalyanlar bu cetvelde fransız donanması hakkında görülen rakamların Fransızlar tarafından biraz fazla kabartıldığını, tonaj yekûnunu yükseltmek için Waldeck-Rousseau, Edgar Quinet [geçen sene Cezayir sularında kayaya oturarak batmıştı], Renan, Michelet, Condé, eski Jenane d'Arc [geçenlerde bunun yerine yeni bir gemi konulmuştur.] ve Geuydon gibi eskimiş ve harp kıymetleri kalmamış gemilerin de hesaba katıldığını ve bu suretle fransız donanmasının italya donanmasına daima ve hiç olmazsa 13,1:7,9 nisbetinde faik bulunduğunun haksız olarak iddia olunduğunu söylemişlerdir.

Şimdi gelemim asıl sadede: konferansa iştirak eden beş devletin donanmalarını tahdit için halli lâzımgelen teknik muadele malûm:

Amerika, İngiltereninkine muadil ve Japonyaninkine yüzde 30 ve hatta 40 nisbetinde faik bir donanma istiyor.

İngiltere Amerika ile muadelete razı; fakat kendi donanması Avrupa kıt'ası devletlerinden en kuvvetli iki bahrî devletin — yani bugünkü vaziyette Fransa ile İtalyanın — donanmaları mecmuuna muadil olmak şartile.

İtalya, donanmasının mümkün olabildiği kadar azaltılmasına razı; ancak Avrupa kıt'asında en kuvvetli deniz devletinin donanmasına müsavi olmak şartile. Yani sekiz sene evvel Washington konferansında büyük harp zırhlıları hakkında kabul edilen nisbetler mucibince fransa donanmasına muadil bir donanma istiyor.

Fransızlar ise İtalyanlar ile muadelete bir türlü razı olmuyorlar. Diyorlar ki: Her devletin coğrafî vaziyetine, asıl memleketi {*metropole*} ile müstemlekelerinin müdafaası ve muvasalâtının muhafazası için lâzımgelen kuvvetlere göre bir donanmaya ihtiyacı vardır. Fransanın üç denizde sahilleri vardır, yalnız merkez için bile donanmasını ikiye ayırmak mecburiyetindedir; halbuki İtalya bütün donanmasını Akdenizde bulundurabilir.

Fransanın müstemlikeleri 11 milyon murabba kilometre mesahasında ve 60 milyon nüfusludur. Buna mukabil İtalyanın yalnız bir milyon murabba kilometre mesahasında ve ancak 1.800.000 nüfuslu müstemlikesi vardır.

Fransa karasuları [burada Fransızlar asıl Fransa karasuları ile müstemleke karasularını karıştırıyorlar!] 18.500, İtalya karasuları ise 7.700 mil boyundadır. Fransanın müstemlekeleri ile muvasalât yolları 34.000, İtalyanın muvasalât yolları ise 5.000 mildir. Fransada deniz ticareti 137 milyar frank kıymetinde 163 milyon tonilâto, İtalyada 49 buçuk milyar frank kıymetinde 58 milyon tonilâto hacmindedir.

Bu farklarla nasıl olur da iki memleketin donanma ihtiyaçları biribirinin aynı olur?

İtalyanlar bu tafsîlâta ve münakaşalara girişmeğe lüzum görmüyorlar. İtalya da Fransa gibi bir büyük devlet olmak itibarile mes'elenin münakaşaya tahammülü olmadığı mütaleasında bulunuyorlar. Esasen münakaşaya girip te: İngilterenin de dünyanın dört köşesinde 32milyon murabba kilometre mesahasında ve 400 milyon nüfuslu müstemlekeleri var. Halbuki Ame-

rikanın müstemlekeleri lâşey mesabesinde. Onların arasında muadelet oluyor da Fransa ile İtalya arasında niçin olmasın? diye sorsalar müskit bir cevap bulmak kolay olmaz

Vakîâ öbür tarafta Japonyanın Amerikâya karşı yüzde yetmiş nisbetini kabul etmiş bulunması da var; fakat geçen ay anlattığımız ve biraz sonra tekrar temas edeceğimiz gibi mes'elenin ledüniyatı tamamiye siyasî. O çıban deşilmedikçe, o emellerin ve o hırsların teskinine bir çare bulunmadıkça yalnız gemi tonilâtosundan ve top çapından bahsederek teslihatı esaslı bir surette tahdit etmeğe ve dünya yüzünde sulhü temin etmeğe imkân yok.

*

* *

Birinci kısımda söylediğimiz gibi donanmaların tahdidi hususunda İngilizlerle Fransızların noktai nazarı evvelce teklif edilmiş bulunduğu için Londra konferansının başlangıcında harp gemilerinin hangi esaslara göre tasnif edileceği müzakere edilmek istenmiştir; fakat İtalyanlar, derhal, prensip namına itiraz etmişlerdir.

30 kânunusani celsesinde İtalya Başmurahhası Sinyor Dino Grandi demiştir ki:

Her şeyden evvel devletlerin donanmaları için birer emsal {*coefficient*} takdir olunsun; ondan sonra da bu emsaller nisbetinde her devlet için bir tonilâto - tonaj - yekûnu tayin edilsin; ancak bu noktaların takarrüründen sonra harp gemilerini tasnif ederiz, ve her devletin kendisine tahsis olunan tonajı muhtelif sınıflardan harp gemileri arasında nasıl taksim edileceğini kararlaştırabiliriz. Yoksa şimdiden gemilerin tasnifi müzakeresine iştirak edemeyiz; bununla beraber sizlerin aranızda konuşmanızda da bir şey demeyiz.

İtalyanın ortaya böyle müstehir bir mes'ele çıkarmaktan maksadı aşikâr: Washington konferansında büyük zırhlılar hakkında yapıldığı gibi bütün donanmalar hakkında da İngiltere ve Amerika için 5, Japonya için 3 ve Fransa ile İtalya için 1.67 nisbetlerini kabul ettirmek, ve konferansın daha ilk merhalesinde Fransa ile muadeleti elde etmek ve her halde daha eksik bir nisbete razı olmayacağını anlatmak istemiştir.

Maamafih İtalyanın muhalefetine rağmen donanmaların tahdidinde takip edilecek usul hakkında dört devlet arasında uyuşulmuştur; fakat, evvelce işaret ettiğimiz gibi, bu uyuşmağa dair konferansın birinci komisyonu tarafından hazırlanan rapor İtalyanların muhalefeti yüzünden Londra muahedesine konulmıyarak muahedenin imzalanmasından bir gün evvel [21 nisan] doğrudan doğruya Cinevrede Cemiyeti Akvamın teslihatı tahdit işleriyle meşgul bulunan istihzarî komisyonuna gönderilmiştir.

Gelecek eylûlde Cemiyeti Akvam misakını Kellog misakile telif için teşkil edilmiş bulunan komisyonun raporu heyeti umumiyede müzakere edilecek ve bahrî teslihatın tahdidi mes'ele-i tekrar ele alınacaktır. Londrada hazırlanan tasnif ve tahdit mes'elesinin alacağı nihaî şekli o zaman tetkik edeceğimiz için burada tafsilâtını anlatmağa hacet yoktur. Yalnız şu kadar söyleyelim ki Fransızlar tonaj yekûnunu istedikleri gibi kullanabilmek için evvelâ yalnız dört sınıfa ayrılanlarını teklif etmişlerdi:

1. — Capital ship. 2. — Tayyare taşıyan gemiler. 3. — Orta boyda endiz yüzü gemileri [Navires moyens de surface] ki büyük ve küçük kruvazörler ile muharripler ve büyük torpidoların hep bu sınıfa sokulmaları lâzımgelsekti. 4. — Tahtelbahirler.

İngilizler, bilâkis, kruvazörler mes'elesine son derece ehemmiyet verdikleri için büyükve küçük kruvazörler ve torpido muharripleri arasında sıkı bir tefrika taraftar görünmüşler ve nihayet aşağı yukarı şöyle bir tasnif esası kabul olunmuştur.

1. — Capital ship. 2. — Azamî 10.000 tonilâto hacminde ve 203 milimetre [8 inch] çapında toplanla mücehhez büyük kruvazörler. 3. — 115 milimetre [6 inch] çapında toplanla mücehhez küçük kruvazörler. 4. — Tahminen 1.500 tonilâto hacminde muharripler ve onlara muadil sair deniz yüzü gemileri. 5 — Tahtelbahirler. 6. — Tayyare gemileri. 7. — Sayılan sınıflara girmiyen ve tahdide tâbi olmıyan gemiler.

Sınıflar arasında manevra payı hususunda da İngilizler sıkı davranarak yalnız küçük kruvazörler ile muharripler arasında ve ancak yüzde on nispetinde münakaleye razı olmuşlardır.

Bu suretle bir taraftan donanmaların tahdidinde ölçü gibi kullanılacak bir usul konulduğu sırada diğer taraftan her devlet için azamî tonaj yekûnu bahsi ele alınarak:

İngiltere ve Amerika kendileri için — yuvarlak hesapl — 1.200.000 tonilâtoluk birer donanmaya ihtiyaç gördüklerini söylemişler ve diğer devletlere — Washington'da Capital ship için kabul edilmiş bulunan nispetler dairesinde — Japonya için 720.000 Fransa ile İtalyadan herbiri için 425.000 tonilâto teklif etmişlerdir.

Fransızlar sekiz yüz bin tonilâtoyu aşan bahrî programlarını yarıya indirmek isteyen ve İtalya ile muadelet esasını tazammun eden bu teklife karşı biraz yukarda anlattığımız şekilde itiraz ederek ihtiyaçlarının İtalya'nın ihtiyacından çok fazla olduğunu ve binaenaleyh Fransa ile İtalya arasında muadelet doğru olmayacağını iddia etmişlerdir. Maamafih millî emniyetleri zamân altına alındığı takdirde donanmalarının yekûnunu indirebileceklerini de söylemişlerdir.

İtalyanlar da Avrupa kıt'ası devletlerinden en kuvvetli bahrî devletin donanmasına muadil olmak şartile donanmalarının mümkün olabildiği kadar azalmasına razı olacakları cevabını tekrarlamışlardır.

Londra'da Fransa tarafından bu «millî emniyet» mes'elesinin ortaya çıkarılması gerek konferansta gerek gazetelerde pek hararetli münakaşalara sebep olmuştur.

Fransızların bu bahsi açmakla ne gibi bir maksat takip ettikleri birdenbire anlaşılamamıştır.

Londra konferansı, müzakerelerini pek gizli tutan içtimalardan biri olmak üzere bütün gazetecilerin şikâyetlerini mucip olmuştu. Bu yüzden, geçen müzakerelerin mühim safhalarına dair hâlâ etraflı malûmat alınmamıştır; fakat martın ilk haftasında emniyet mes'elesinden bahsedilmeğe başlandığı vakit konferansın içinde ve dışında Fransa'nın, Akdeniz için, 1925 te kara hudutları için yapıldığı gibi, askerî mahiyette bir zamân yani bir de deniz Lokarno'su istediği zannı hâsıl olmuştur.

Bu zan o kadar umumî idi ki martın dokuzuncu pazar günü Mösyö Briand [Brian] ı Londra civarında başvekillere mahsus sayfiyeye davet eden M. Mac Donald Fransa hariciye nazırile uzun uzadıya görüştüktan sonra o akşam telsiz telgrafla neşrolunan beyanatında «konferanstan çıkacak itilâfın askerî bir ittifaka istinat etmesini hiçbir vakit kabul etmiyeceğiz.» demeye kadar varmıştır.

Konferansın en buhranlı devresine tesadüf eden o günlerde Fransa tarafından donanmasını azaltmak için ileri sürülen şart aleyhinde İngiltere matbuatında görülen muhalefetin derecesini anlamak için fransız muhipliği ile maruf ve evvelce Times [Tayms] gazetesinin başmuharrirliğinde de bulunmuş olan M. Wickham Steed [Vikhen Stiid] gibi ağırbaşlı bir gazetecinin «Fransa, İngiltere'nin harp borçlarından kendisine hibe ettiği para ile donanma yapıyor» demekten çekinmediğini zikretmek kâfidir.

Maamafih mes'elenin bu münakaşa safhası çok sürmemiştir.

Fransızlar, konferans mahfellerinde ve gazetelerde hâsıl olan intibaların yanlış olduğunu, yalnız kendi lehlerinde hiçbir zamân istemediklerini, takip ettikleri gayenin Cemiyeti Akvam misakının on altıncı maddesi mucibince, tecavüze uğrıyan devlete karşı diğer azanın ne gibi taahhütlerle mukayyet bulundukları mes'elesinin tavazzuhundan ve bu suretle beynelmilel umumî bir emniyetin teessüsünden ibaret olduğunu söyliyerek husule gelen ilk fena tesirleri izaleye çalışmışlardır.

Bunun üzerine Fransa ile İngiltere arasında Cemiyeti Akvam misakının azalara tahmil ettiği taahhütlere, cemiyet azasına tecavüz eden devlet veya devletler aleyhine ve tecavüze uğrıyan aza lehine diğer azaların neler yapmaları lâzımgeldiğine dair, on altıncı maddeyi tefsir mahiyetinde, müzakereler başlamıştır.

Konferansın bu safhasında İtalya'nın aldığı vaziyet, siyasî içyüzü itibarile, dikkate şayandır.

Fransız teklifinin ilk uyandırdığı gayrimüsait intibalar sırasında Roma gazeteleri Fransanın İtalya aleyhinde bir askerî ittifak yapmağa çalıştığından şikâyet etmişlerdir.

Mes'elenin, Cemiyeti Akvam misakının tefsir ve tasrihine, misaktaki kayıtların ve taahhütlerin beynelmilel emniyeti ne derecelere kadar tesis ettiğine dair bir müzakereye inhisar etmesi üzerine de bizzat İtalya başmuraahhası Sinyor Grandi «Cemiyeti Akvam misakının ancak Cenevre'de ve cemiyetin salâhiyettar heyetleri tarafından tefsir olunabileceğini ve Londra konferansının böyle bir mes'ele ile meşgul olamayacağını» iddia etmiştir.

Esasen İtalya'nın çekinmesine ve muhalefetine rağmen bir ay kadar süren bu ingiliz - fransız müzakerelerinden bir şey çıkmamıştır, ve çıkmasına da imkân yok idi.

«Hayat» in geçen nüshasında arzettiğimiz gibi İngiltere, denizlerin serbestisi mes'elesinde Amerika ile çarpışmak ihtimallerini herne pahasına olursa olsun bertaraf etmeği siyasetinin belli başlı umdelerinden biri olarak kabul etmiştir. Halbuki Amerika Cemiyeti Akvama girmekten istinkâf etmiş bulunduğu için Avrupa tarafında bir harp çıkarsa muhasımlarla ticarî münasebetlerini idame etmek, herne suretle olursa olsun para kazanmak istiyecektir. Böyle bir vaziyette İngiltere'nin, Cemiyeti Akvam misakındaki kayıtların sevkile tecavüz eden devlet aleyhine harekete geçmesi lâzımgelse, dolayısıyla, Amerika ile çarpışması ihtimalleri peyda olacaktır. Nitekim umumî harpte Amerikalıların Almanya ile ticaretlerini kesmek mes'elesi yüzünden az kalsın iki memleket arasında münasebet bozuluyordu. Bu mülâhazalar ile İngiltere, misakın müphem noktalarını inceden inceye tefsir etmekten çekinmiştir. Hatta Manchester Guardian [Mançester Gardiyan] gazetesi bu vaziyeti bütün çıplaklığı ile anlatarak «Amerika'nın Cemiyeti Akvama gireceği ümit edildiği müddetçe on altıncı maddenin tam bir kıymeti var idi, ve harfiyyen tefsir ve tatbik edilmesi lâzımgelirdi; fakat mademki Amerika Cemiyeti Akvama girmede, mezkûr maddenin İngiltere için tazammun ettiği taahhütler artık keenlemyekündür» demiştir. İngiltere'nin enileri gelen gazetecilerinden M. Garvin de Observer gazetesinde «Fransa anlamalıdır ki İngiltere Amerika ile iyi münasebetlerini idame için her şeyi hatta Cemiyeti Akvam misakını da feda edecektir.» ihtarile Fransa'nın emniyet bahsinde tuttuğu yolun çıkmaz olduğunu anlatmıştır.

Cemiyeti Akvam misakından ameli bir şey çıkarılmıyacağı tahakkuk edince mart sonlarına doğru ortaya başka bir fikir atılmıştır. Bu yeni teklife göre Londra'da akdolunacak muahedeye, 1922 de Washington muahedesinde büyük Bahrimuhit hakkında yapıldığı gibi, istişarî mahiyette bir zamân kaydı ilâve olunarak kemmiyet mes'elesi halledilecek idi; fakat Amerikalılar, ve onlarla beraber İngilizler, velev manevî mahiyette olsun, bir taahhüt altına girmek istememişlerdir.

Emniyet mes'elesinin, istişarî bir misak ile olsun, müspet bir şekle girmemesi üzerine Fransızlar da donanmalarını azaltmağa ve İngiltere ile Amerikanın teklif ettikleri 425.000 tonilâto miktarına indirmeğe razı olmamışlardır. Daha az bir nispette

tenkise muvafakat etmek için İtalya donanması ile Fransa donanması arasında iki yüz kırk bin tonilâto kadar bir fark bırakılmasını istemişlerse de İtalyan'ların böyle bir tesviye suretine yanaşmalarına imkân bulunamamıştır.

Zaten Fransa ile İtalya'nın arası bulunamayacağını anlıyan diğer üç devlet akim kalan bu müzakereler esnasında kendi aralarında bir itilâf esası vücade getirmiş bulunduklarından konferansın 14 nisan celsesinde yalnız İngiltere, Amerika ve Japonya arasında bir muahede yapılmasına karar verilmiştir. Fransa ve İtalya bu muahedenin, donanmaları tahdide dair bulunan ahkâmı haricinde kalmışlar, yalnız Capital - shiplerle, tahtelbahirlerin hacimleri ve teslihat ile muharebede riayete mecbur tutulacakları kaidelere taallûk eden ahkâmı kabul ederek imzaya iştirak etmişlerdir.

Şimdi Londra donanma muahedesini [Traité Naval de Londres] kısaca tahlil edelim:

Birinci kısım [madde 1 den 5 e kadar] İngiltere, Amerika ve Japonya'nın 1931 den 1936 ya kadar yeniden Capital - ship yapmayacaklarından ve hatta İngiltere ve Amerika'nın 15 er ve Japonya'nın 9 büyük zıhlı bırakmak üzere bazı gemileri tahrip edeceklerinden, fakat Fransa ile İtalya'nın Washington muahedesi mucibince yapmağa salâhiyetleri bulunan 70.000 tonilâto hacmine kadar Capital ship inşa edebileceklerinden ve tayyare gemilerinin tarifleriyle miktarlarından bahistir.

İkinci kısım [madde 6 dan 13 e] tahtelbahirlerin azamî hacmi 2.000 tonilâto ve toplarının çapı (130) milimetro olarak tahdit edilmiştir. Maamafih beş devletten herbiri, müstesna olarak, 2.800 tonilâto hacminde ve 155 milimetro top ile mücehhez tahtelbahirlerini muhafaza edebilecekler ve böyle tahtelbahirleri olmıyanlar üç tane yaptırabileceklerdir.

Bu kısmın son bendleri [8—13] tahdide tâbi olmıyan gemilere dairdir.

Üçüncü kısım [bent 14 ten 21 e] yalnız İngiltere, Amerika ve Japonya arasında takarrür eden ahkâma münhasırdır.

Bu kısımda kruvazörler şu suretle tasnif olunmuştur:

Hacimleri (1850) tonilâtıyı ve topların çapı (130) milimetroyu geçen harp gemileri kruvazör sayılır. Bunlar da iki sınıfa ayrılır:

Büyük kruvazörler: hacimleri azamî 10.000 tonilâto ve toplarının çapı 155 milimetroyu mütecaviz.

Küçük kruvazörler: toplarının çapı 155 milimetroyu geçmiyen.

Muharripler: hacimleri 1850 tonilâtıyı ve toplarının çapı 130 milimetroyu geçmiyen (*) gemiler.

Bu tasniflere istinaden İngiltere, Amerika ve Japonya donanmaları atideki cetvele göre tahdit edilmiştir:

	İngiltere	Amerika	Japonya
Büyük kruvazör.	146.800	180.000	108.400
Küçük kruvazör	192.200	143.500	100.450
Muharrip.	150.000	150.000	105.000
Tahtelbahir	52.700	52.700	52.700
	541.700	526.200	366.550

[Üç devletin donanmaları hakkında tam bir fikir peyda etmek için bu rakamlara Washington muahedesi mucibince İngiltere ve Amerika'ya 525 er bin tonilâto ve Japonya'ya 325 bin tonilâto Capital-ship ilâve etmek lâzımdır.]

Muahedenin bu üçüncü kısmının son bendi [21] pek ziyade dikkati calip bir kaydı ihtiva etmektedir. İngiltere bu ihtirazî kayıt ile Avrupa kıt'asının en kuvvetli iki donanmasına muadil bir donanmaya malik olmak hakkını muhafaza etmiştir. Mezkûr yirmi birinci maddenin ahkâmına göre:

Muahedenin mer'iyeti [1930—1936] esnasında muahedeye dahil bulunmıyan herhangi bir devletin fevkalâde bahrî inşaatı muahedeyi imzalayan devletlerden birinin millî emniyetinin lüzum gösterdiği ihtiyaçlara tesir icra edecek bir mahiyet kespederse mezkûr devlet donanmasını hangi sınıflardan ve ne miktarlarda tezyit edeceğim diğer iki devlet haber verecek ve onlar da, isterlerse, aynı nispet dahilinde donanmalarını arttırabileceklerdir.

Yani Fransa ve İtalya arasında bir uyuşma zemini bulunmaz ve donanma yarışı devam ederse İngiltere'de donanmasını «Two powers standard» esasına göre arttırabilecektir.

Dördüncü kısım [bent-22] muharebelerde tahtelbahirlerin de deniz yüzü gemilerinin yani büyük harpte yapıldığı gibi ti

caret gemilerini hiç haber vermeksizin yolcularile beraber batırmıyacaklarına dairdir.

Beşinci kısım [bent 23-26] muahedenin müddetine [1930 1936]; fakat tahtelbahirlerin hukuku beyneddüvel kaidelerine dair ahkâmın müddetle mahdud olmadığına ve muahedenin tasdik ve teatisinde riayet edilecek şartlara dairdir.

Bu muahedenin tahlilinde göze ilk çarpan netice İngilterenin denizler hakimiyetinden vazgeçmeğe mecbur kalmış bulunmasıdır; zira İngiltere, donanmasını dünyanın her tarafındaki dominiyonlarının ve müstemlekelerinin muhafazası için dağıtmağa mecbur olduğuna nazaran büyük sahnelerde Amerika donanmasının daha toplu ve kuvvetli bulunması zarurîdir.

Bundan sonra İngilterenin cihan siyaseti ne olacak? Amerika ile çarpışmak endişesi gibi menfi bir emelin siyasî bir program teşkil edemeyeceği aşikârdır. O halde İngiltere Amerika ile siyasî bir ittifaka doğru mu gidiyor?

1929 yazında İngiltere ile Amerika itilâfı hazırlanırken Amerika Hariciye Nazırı M. Stimson 1 temmuzda «münhasıran anglo-sakson hiçbir itilâf istihdaf edilmediğini», 12 temmuzda da «harp takdirinde iki donanmayı birleştirmek için itilâf edilmeyeceğini, olsa olsa manevî bir tesir arandığını» temin etmiştir. Keza İngiltere başvekili de eylül nihayetinde Amerikaya giderken aynı teminatı tekrarlamıştı. Fakat anglo-sakson matbuatının bir kısmı, bu teminata rağmen «sulhu tesis için yeni usuller arandığından ve icabında bu usullerin kuvvetle kabul ettirileceklerinden» bahsettiler.

«Kan sudan koyudur» diye ırkî karabetlerini hatırlatan bu iki millet Atlas Okyanosunun üzerinden el ele tutuşup dünya siyasetini idareye kalkışacaklar mı?

Böyle bir takdirde İngiltere Avrupa işlerinden ne dereceye kadar alâkasını kesebilecek? Cemiyeti Akvamda vaziyeti ne olacak? Avrupa devletleriyle ve bilhassa Fransa ile münasebetleri nasıl bir şekil alacak?

1924 te amele fırkası ilk defa iş başına geldiği vakit Entente Cordiale'ın nihayet bulduğu zannolunmuştu. Fakat çok geçmeden tekrar muhafazakârlar iş başına geçerek [Lokarno] muahedesı yapıldı. Fakat Bu defa Fransa'nın Londra konferan-

sındaki emniyet teşebbüslerine en ziyade muhalefet eden muhafazakârlar fırkası oldu.

Londra konferansında arkaya bırakılan fransız-italyan itilâfının halli için yapılacak teşebbüslerde İngiltere'nin takip edeceği siyaset vaziyetin inkişafına doğru yeni bir adım olacaktır.

Londra konferansı Fransa ile İtalya'nın arasındaki ihtilâfları büsbütün meydana çıkardı, İtalyanlar Fransızların sulhperverliğini ve beynelmilel emniyetin tesisine çalışmalarını Şopenhavr'ın meşhur fare hikâyesine benzetiyorlar. Onlara göre büyük bir müstemleke imparatorluğu ele geçiren ve Akdeniz havzasının yarısını zapteden Fransızların «Aman bundan sonra harp olmasın, beynelmilel emniyet teessüs etsin.» demeleri yuvasına büyük bir peynir tekerliği yuvarlıyarak ondan sonra arkadaşlarıyla beraber çapula çıkmak istemiyen ve onlara günah işlemelerini tavsiye eden farenin halini andırıyor. Bazı gazeteler tarafından dedikodu kabilinden rivayet edildiğine göre Londra'da Fransızlar İtalyanlar ile muadeleti reddetmek için muttasıl müstemlekelerinin büyüklüğünden bahsederlerken M. Grandi demiş ki:

— Öyle ise evvelâ müstemlekelerde muadelet yapalım. Ondan sonra da donanmada müsavat!

Fransızlarla İtalyanlar ya az çok yakın bir istikbalde çarpışmağı göze alacaklar veyahut muvakkaten olsun uyuşacaklar. Bu ikinci takdirde en ziyade görüşülecek mes'eleler Akdeniz havzası işleri olacaktır. Giornale d'Italia «Evvelâ siyasî vaziyeti tasfiye edecek bir itilâftan ve ondan sonra da donanmada muadelet yapmaktan» bahsediyor.

İngilterenin meyancılığı ile yakında başlayacak olan müzakerelerde İtalya'ya, acaba, negibi tavizler teklif edilecektir?

Bu pazarlıkları dikkatle takip etmeliyiz.

Rauf Ahmet
